

LUND UNIVERSITY

Flugten fra middelalderen

Wienberg, Jes

Published in:

META: Medeltidsarkeologisk tidskrift

1999

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Wienberg, J. (1999). Flugten fra middelalderen. *META: Medeltidsarkeologisk tidskrift*, (1), 3-17.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

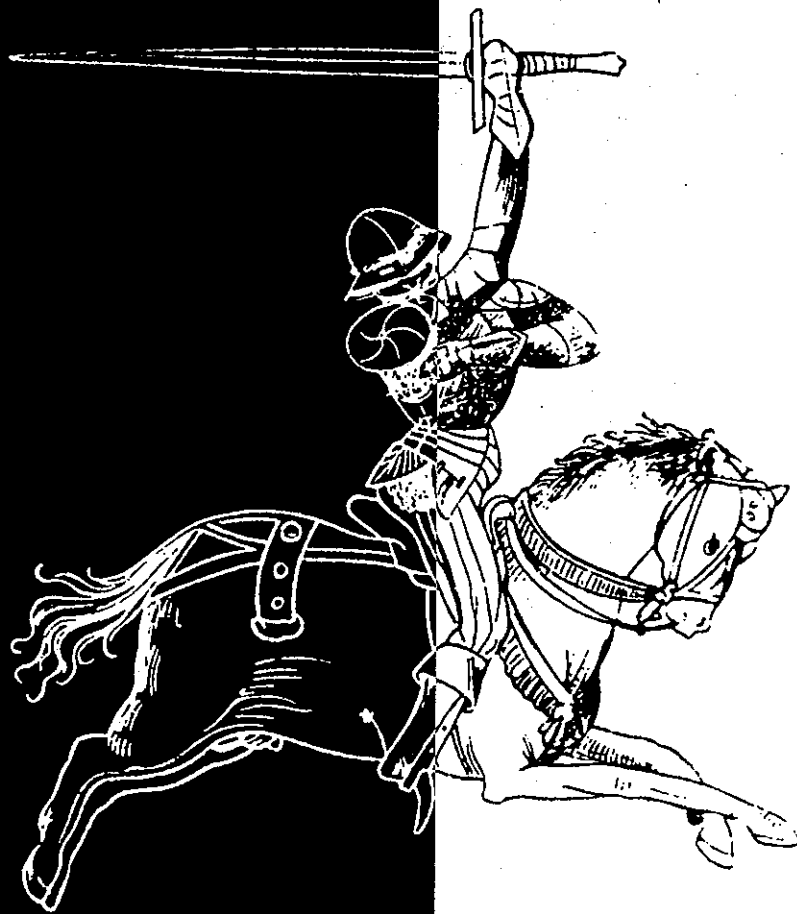
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

META

medeltidsarkeologisk tidskrift

NR 1 1999

Flugten fra middelalderen

Jes Wienberg

Abstract

The Escape from the Middle Ages

The Middle Ages are popular, but as a paradox an escape from the period is to be observed among medieval archaeologists. The ways of escape are four: 1) The Middle Ages with Additions; 2) The extended Middle Ages; 3) Historical Archaeology; and 4) back to a Common Archaeology. The establishment of medieval archaeology as a research discipline is closely connected to the rise of an urban archaeology. The escape with all its methodological discussions has in my opinion its main background in the decline of urban archaeology. The concept of the Middle Ages is simply less relevant outside the ecclesiastical and urban precinct, where now most of the archaeological excavations and research are carried through. The tendency away from the Middle Ages might even be an escape from the burden of the so-called "mass material", which urban archaeology has left. The positions in the hitherto excited discussion on the "mass material" is interpreted as representing an archaeology from either above or below.

Middelalderen live

Middelalderen er populær. Besøg blot Visby, der hvert år siden 1984 genoplever den gotlandske Hansebys storhedstid i "Medeltidsveckan". Her kan lokale og tilrejsende turister foretage en tidsrejse tilbage til middelalderen. I skyggen af bymuren forvandles Visby til en fortryllet zone, hvor moderne mennesker kan lege Middelalder med stort M. Overalt ser vi middelaldermennesker, middelaldermad, middelaldermusik, middel-

alderprocessioner, middelaldermarked og middelalderlige riddere (Jonsson 1990; Gustafsson 1995; Petersson i tryk).

Middelalderen genopstår "live" i nøje forberedte rollespil, og i fantasy-miljøer inspireret af "Society for Creative Anachronism" (Käll 1998). Riddere rejser omkring i sommerlandet og dyster i turneringer lige som et omflakkende cirkus. Kulisserne af "Salvestaden" ved Kalmar lokker til en børnevenlig middelalder, kendt fra

TV. I Malmö er der aktuelle planer om at bygge 3 kogger. Ved Moesgård Museum udenfor Århus er blevet rekonstrueret en middelalderlig stavkirke med såvel udskæringer som bemaling (Jeppesen & Schmidt 1996). Og atter på Gotland er en middelalderlig messe blevet genskabt i Endre kirke (Helander m. fl. 1993).

Stockholm har et særligt "Medeltidsmuseum" på Helgeandsholmen. Ved Nykøbing Falster i Danmark findes "Middelaldercenteret" med markedsgade, havn, turneringsplads, kastesmaskiner, legeplads og restaurant (Hansen m. fl. 1997). Og i Norge er Sigrid Undsets historiske roman "Kristin Lavransdotter" blevet overført til film, hvorefter filmens kulisser i Gudbrandsdalen er blevet stående som "Jørundgard Middelaldercenter".

Her i 1999 fejrer Danmark så "Middelalder 99" med omkring 700 begivenheder over hele landet, der har middelalderen som tema. Hensigten er at få endnu mere opmærksomhed på middelalderen.

Umberto Eco's "Rosens navn" kom i millionoplag i 1980'erne (Eco 1984), gav anledning til lærde analyser og blev filmatiseret med James Bond i hovedrollen. Op gennem årtiet blev adskillige af Annales-skolens bøger om middelalderen oversat. Emanuels Le Roy Ladurie's "Montaillou" kunne endog komme i en kompakt pocketudgave (Le Roy Ladurie 1980). Vi kunne læse om Georges Dubys bedste ridder i verden, "William Marshal"

(Duby 1985), og nu er selv Carl Hamilton blevet forvandlet til korsridder i Jan Guillou's roman "Vägen till Jerusalem" (Guillou 1998).

Konferenser med middelalderen som tema kan samle hundredevis af deltagere, først i York 1992, og senest i Brügge 1997. Og ofte, alt for ofte, modtager jeg tykke bogkataloger med den seneste litteratur om middelalderen.

Ja, middelalderen er unægtelig populær blandt både lægfolk og fagfolk. Middelalderen lever måske bedre end nogensinde. Men samtidig, som et paradoks, har middelalderen stadig mindre relevans i det eneste fag i Sverige, der er defineret med perioden som afgrænsning, nemlig i middelalderarkæologien.

Flugten fra middelalderen

Middelalderarkæologer opfatter tilsyneladende stadig oftere middelalderen som for snæver, i hver tilfælde i Sverige. Nogle finder jernalderen og vikingetiden mere interessant, mens andre, som jeg selv, er fascineret af tiden efter reformationen. Nogle omdefinierer middelalderen, så den bliver mere langstrakt, mens andre simpelthen finder middelalderen hæmmende som afgrænsning.

Tendensen til en flugt fra middelalderen kan iagttages både fagligt og administrativt. Samtidig med den faglige flugt sker således en omorgani-

sering af centralmuseer som Historiska museet i Stockholm, der betyder at den tidligere opdeling i kronologisk afgrænsede afdelinger, erstattes af nye organisatoriske enheder.

Flere flugtveje kan iagttages: 1) Middelalderen med tillæg; 2) Den lange middelalder; 3) Historiskarkæologi; og 4) tilbage til en Almén arkæologi.

Middelalderen med tillæg

Middelalderarkæologien defineres og praktiseres sjældent med en streng afgrænsning til middelalderen som periode. Både forskningen og undervisningen overskrider perioden bagud og fremad i tid. Studieplaner tillader, at vikingetiden og renæssancen inddrages. Især vikingetiden er blevet et grænseområde, hvor såvel forhistoriske arkæologer som middelalderarkæologer er aktive. Nogle af de mest fremstående middelalderarkæologer har endog vikingetiden som speciale. Mere gradvist er også en efter-reformatisk arkæologi blevet en realitet med middelalderarkæologer som udøvere.

Middelalderen med tillæg kan studeres med henvisning til den glidende overgang mellem perioderne, den langstrakte kristning og den langsomme gennemførelse af reformationen, samt ikke mindst med henvisning til selve overgangen som et spændende forskningsfelt. Til disse argumenter vil jeg lægge en mere ubevidst stræben blandt middelalderarkæologer efter at få del i den nordiske oprindelsesmyte, som netop er vikingen og vikinge-

tiden (jfr. Cederlund 1998). Vikingetidens kommercielle og kulturelle "kapital" er for stor til blot at kunne overlades til for-historikerne og historikerne.

Men samtidigt påmindes denne middelalder med tillæg om et herskende paradigme, som er under vedvarende angreb, og derfor er omgivet af ad-hoc hjælpemypoteser og justeringer, altså om situationen ind for et paradigmeskifte til noget nyt og anderledes.

Den lange middelalder

Historikeren Jacques Le Goff hævdede i artiklen "Den lange middelalder" en middelalder fra 300-årene til 1800-årene, en "longue durée", altså en langvarig periode fra Det romerske Rige til Den industrielle Revolution, en feudal periode, og en standslærens periode, hvor fødderne, hesten og seglet regerede (Le Goff 1986). Inspireret af denne artikel har Lars Ersgård for købstaden, lige som jeg selv for kirkerne, hævdet relevansen af "den lange middelalder" også i Norden. Middelalderarkæologien skulle udstrækkes med hjælp af en omdefinering af perioden (Ersgård 1990; Wienberg 1990; 1993, s 181).

Nu snart 10 år senere (lige som tidligere) ser jeg argumenterne for en flytning af grænserne for middelalderen som et forsøg på at udvide middelalderarkæologiens virkefelt uden at behøve ændre fagets betegnelse, altså som et kompromis mellem fagets tradition og nye tendenser

i retning af en historisk arkæologi. For-søget skete med henvisning til en re-præsentant fra den prestigefyldte Annales-skole. Dertil var formuleringen af den lange middelalder et forsøg på at bevare en feudal epoke i en tid, hvor feudalisme-begrebet var blevet kompromitteret sammen med formationslæren og marxismen.

Den lange middelalder er ikke tilfældigvis en opfindelse gjort i Frankrig, hvor ikke reformationen, men revolutionen er det afgørende brud mellem gammelt og nyt. Den lange middelalder kan være en relevant periodisering i dele af Europa, hvor engang Rom herskede, og hvor katolicismen består, men forsøget er ikke rigtigt overbevisende for nordiske forhold med tanke på alle afgørende forandringer i kølvandet af Grevefejden, reformationen, Christian III og Gustav Vasa.

Historisk arkaologi

Tidsskriftet META er kendt for sine diskuterende indlæg omkring teorier og metoder. Alle abonnenter af tidsskriftet vil vide, at et af de vedvarende temaer for debat har været den historiske arkæologis være eller ikke være. Kan og bør middelalderarkæologien forvandles til en historisk arkæologi, der omfatter både middelalderen og en nyere tid, eller endog forvandles til en særlig arkæologi for alle tider og områder med skrift, altså helt på tværs af middelalderen og Europa?

Debatten blev indledt af Hans Andersson med artiklen "Varför ny-

are tids arkeologi" i et temanummer redigeret fra Göteborg (Andersson 1981). Siden har debatten omkring middelalderarkæologien, den nyere tids arkæologi og den historiske arkæologi blusset op med jævne mellemrum frem til idag med mange deltagere (META 1981: 2 tema, 3-4; 1982: 1; 1988: 1-2 tema; 1989: 2; 1990: 4; 1991: 1; 1992: 4 tema; 1993: 1, 2, 3-4; 1995: 3 tema; 1997: 1, 2; 1998: 2, 3).

I begyndelsen handlede debatten om at motivere en integration af især 15-1600-årene i den arkæologiske feltpraksis og forskning med henvisning til ny kundskab, som skulle kunne opnåes, og til den etablerede historiske arkæologi i især USA. Gradvist ændrede debatten karakter til at handle om at definere en grænseløs historisk arkæologi, der blev en fælles betegnelse for ellers adskilte fag som bibelsk arkæologi, klassisk arkæologi, middelalderarkæologi og amerikansk historisk arkæologi. Foreløbig har denne debat kulmineret med et vægtigt syntetiserende indlæg af Anders Andrén i form af hans bog "Mellanting och text" (Andrén 1997).

Meget er undervejs blevet skrevet omkring den historiske arkæologis forhold til nærliggende fag som forhistorisk arkæologi og historie, samt om fordele og ulemper ved den historiske arkæologi. Endnu er det imidlertid uklart, hvordan en sådan bredere historisk arkæologi kan praktiseres. Skal alle fag, der befinder sig under paraplyen af historisk arkæologi, for-

enes til en ny videnskab i et eget institut? Eller er det bare middelalderarkæologien, som behøver blive lidt mere vidsynet? Hvordan skal en uddannelse konkret udformes, og hvor skal disse vidsynede arkæologer siden arbejde?

Almén arkæologi

At hævde nødvendigheden af en udelt almén arkæologi er en ikke ualmindelig holdning – hos især arkæologer. Som eksempel kan nævnes Stig Welinder, hvor der imellem hans mange synspunkter kan findes formuleringer omkring det nødvendige i særlige institutioner for middelalderarkæologi eller historisk arkæologi (Welinder 1989, s 49; jfr. også Olsen 1992).

En tendens til en almén arkæologi kan også iagttages hos middelalderarkæologer, som arbejder i felt. Hvor engang den tidlige middelalder blev prioriteret ved udgravningerne i Lund, har nu alle stratigrafiske "kontekster" og perioder samme værdi. Ved forundersøgelsen i Lundagård i 1996 blev således alle spor undersøgt med samme omhu fra de første pindehuller til "karnevals-konteksten" fra 1978 med ølflaskerne afmærket Pripps Blå (Gardelin m. fl. 1997). Tendensen kan ligeledes iagttages i bygningsarkæologien, hvor alle stratigrafiske enheder opfattes som relevante at dokumentere og analysere uanset alder (jfr. Eriksdotter 1996).

Forsøget med en detaljeret dokumentation af alle spor uanset alder og

en ambitiøs rapportering mødte imidlertid modstand. Udgravningen i Lundagård med et felt på 6 m x 10 m fik et pris af ca. 1,1 million svenske kroner. Og kort tid senere, da så de nye træer skulle plantes i parken, blev det uden fortsat arkæologisk undersøgelse. Når ikke arkæologerne selv ville prioritere kronologisk, blev konsekvensen en udefra påtvunget prioritering i topografien.

I linje med helhedssynet i felt skulle den forhistoriske arkæologi og middelalderarkæologien (med tillæg) kunne forenes igen til en almén arkæologi, hvor alle perioder har samme værdi. Men faktisk er de jo allerede forenede. For selv om mange under årene har skrevet "Medeltidsarkeologiska institutionen" i Lund, endog blandt instituttets egne ansatte, så hedder den jo "Arkeologiska institutionen" og er blot opdelt i flere afdelinger, derunder "Medeltidsarkeologiska afdelingen".

Flugtens forklaringer?

Nu undrer jeg mig imidlertid over, hvorfor vi har set så megen debat om en nyere tids arkæologi, om den lange middelalder, om historisk arkæologi og eventuelt en almén arkæologi iblandt middelalderarkæologer siden 1980'erne. Hvorfor er den konventionelle middelalder og det dertil hørende Europa blevet for snævert? Med tanke på de talrige metodiske argumenter for en bredere arkæologi er det jo forbløffende, at ikke middelalderarkæologerne forlængst har indset, at grænserne burde åbnes. Trangen til at flygte fra middelalderen, eller

med et mere stilfærdigt udtryk omdefinere fagets identitet, kræver en forklaring.

Mellem mørke og lys

Det tåler at blive gentaget, at middelalderens fødsel ikke ligger i skiftet mellem vikingetiden og middelalderen, i overgangen mellem hedenskaben og kristendommen, men i renæssancens kritiske tilbageblik. Middelalderen postuleres i Italien i 1400-årene som en dyster mellemtid mellem antikken og antikkens genfødsel i renæssancen. Middelalderen etableres som historisk periode hen i 1600-årene og bliver snart en selvfølge i sproget (Wienberg 1988, s 33ff; 1993, s 180f).

Alene middelalderens rette afgrænsning giver stadig anledning til debat. Middelalderen er vanskelig at definere, ikke mindst når vi bevæger os udenfor Det romerske Riges territorium. Vi ser da lige så mange forslag til grænser som forklaringer til Romerrigets nedgang og fald. Men uenigheden om afgrænsningen kan hervære ligegyldig. Af større interesse er, at middelalderen allerede fra fødslen er formet i et perspektiv. Middelalderen skulle være den mørke tid mellem antikkens lys og renæssancen, der tændte lyset igen.

Mørkere end hos Ingmar Bergman kan middelalderen knapt skildres. I filmen "Det sjunde inseglet" fra 1956 er Guds tavshed et gennemgående

tema. Angst, enfoldighed, grumhed og pest hærger. Skakspillet mellem ridderen Antonius Block og Døden giver blot udsættelse en kort tid. Og end ikke Døden selv kender til nogen mening. Men den mørke middelalder er langtfra forbeholdt kunsten.

For Rolf Lindborg repræsenterer middelalderen en periode af åndeligt mørke, præstevælde, klodset latin, intolerance og undertrykkelse. Og vor egen tids forsøg på rehabilitering af middelalderen skulle tilhøre forskere, som sætter pris på den åndelige atmosfære, som skabte inkquisitionen og skolastikkens sjælemyrdende griller (Lindborg 1986). Ja, så hårdt faldt faktisk ordene hos idéhistorikeren med 1600-årenes Descartes som favorit.

Derimod opfattede Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc, Carl Georg Brunius, Helgo Zettervall og andre, som fornyede kirkerne i forrige århundrede i nyromansk og nygotisk stil, og som restaurerede borge med tårne og tinder, middelalderen som et forsvundet ideal, en ridderlig romantisk drøm. Middelalderen og kirken skulle restaureres efter den franske revolution og Napoleonkrigene (Clark 1928; Grandien 1974; Wienberg 1993, s 192ff)

Filologen Jan Pinborg har forsøgt at revidere forestillingen om en mørk middelalder ved at beskrive middelalderen som en række af renæssancer (Pinborg 1981). Og for kunsthistorikerne med middelalderen som specialitet er tiden selvfølgelig lys. Middel-

alderens verden er festlig, farverig og præget af dygtige håndværkere med internationale kontakter (Karlsson m. fl. 1984). Men mere end nogen anden er vel den lyse middelalder forbundet med historikeren Michael Nordberg, der i "Den dynamiska medeltiden" og "Renässansmänniskan" har forsøgt at rehabilitere middelalderen samtidig med, at renæssancens betydning revurderes (Nordberg 1984; 1993).

Middelalderen kan være mørk eller lys, grå eller farverig, alt efter perspektivet. Middelalderen fungerer som et spejl, hvor enhver kan se, hvad han eller hun ønsker at se – et velkendt ansigt eller en fremmed, drømme eller mareridt, fromhed eller overtro, katedraler eller lerhytter, fremskridt eller stilstand, vidsyn eller snæversyn. Eller med en aktuel metafor: Middelalderen er et kalejdoskop, hvor stadig nye billeder dannes ved hver vridning af apparatet (jfr. forestillingerne om middelalderen i Eco 1988, s 16ff, Harrison 1991 og Källström 1996).

Når middelalderarkæologer flygter fra middelalderen, mens mange flere flygter fra nutiden til den genskabte middelalder, kan det da skyldes forskernes frygt for det folkelige? Hvor folket kommer ind, går forskeren ud? Nej, for jeg har aldrig oplevet, at nogen middelalderarkæolog har snakket eller skrevet om middelalderen som enten mørk eller lys, som enten et modbillede eller et forbillede. Snarere er middelalderen blevet opfattet som en færdigbygget og neutral scene for optræden af skiftende processer og strukturer.

Måske kan en flugt fra middelalderen da i højere grad høre sammen med den postmoderne dekonstruktion af de store fortællinger. Middelalderen som periode er en historisk beretning, der nok blev født i reæssancen, men som voksede op og fandt sin nuværende form i dette århundrede påvirket af et fåtal forfattere og forskere (jfr. Cantor 1991).

Bag den populære rekonstruktion af middelalderen ser vi således mere af romantikken, af Ivanhoe og af nutidens forestillinger end af fortiden selv. I de omrejsende ridderturneringer og Visbys middelalderuge er fortiden forvandlet til myte. I middelalderen kan et vågnende Europa samles om nogle fælles idealer. Populariteten af middelalderen må således være at finde i periodens taknemmelige roller – ridderen, munken, købmanden, jomfruen og husfruen. Frem for nogen er ridderen middelalderens embleme. Ridderen er den kristne europæiske kriger, den ædle, tapre og høviske, der bekæmper det onde. Ridderen er den civiliserede viking. Og således efterfølges myten om vikingen af myten om ridderen.

Middelalderen og arkæologien

Middelalderarkæologien er et typisk eksempel på en akademisk specialisering med et behov for legitimering. Lige som ethvert fag med selvrespekt henviser middelalderarkæologien da til både en lang tradition og til sine nyskabende evner. Faget op-

fattes som både gammelt og nyt. Forlængstafdelærde og deres værker indordnes som tidlige eksempler på middelalderarkæologer og middelalderarkæologi, skønt disse pionerer ikke selv opfattede sig og sin gerning i dette perspektiv. Med en formulering af den engelske historiker Eric Hobsbawm, så handler det om opfindelsen af traditioner (jfr. Hobsbawm & Ranger 1983).

Ifølge fagets egen tradition skulle den allerførste middelalderarkæologiske undersøgelse i Sverige da være udført af veterinæren Peter Härnquist i 1779. I forbindelse med opførelse af en skole i Skara gjorde Härnquist arkæologiske observationer af St. Katharina franciskanerkloster (Andersson 1993, s 7f). Og det første eksempel på middelalderarkæologisk undervisning var i 1830'erne i København, hvor historikeren og bibliotekaren E. Chr. Werlauff havde forelæsninger i nordisk arkæologi. Imellem hans manuskripter findes nemlig en pakke kaldet "Runologie og Middelalderens Archæologie", der handler om runemindesmærker, kirker, klostre, relikvier, mønter, begravelser, gravminder og kirkeinventarer (Lassen 1988).

En egentlig professionalisering og etablering af middelalderarkæologien kom dog først med Erik Cinthio, der blev docent i kunsthistorie og middelalderarkæologi i Lund fra 1957. Middelalderarkæologien i Lund fik licentiatundervisning fra 1962 og den første disputats i 1976. Senere fulgte

middelalderarkæologien (med tilhørende professorer) i Århus 1971, i Oslo 1986 og senest i Bergen 1994. Denne fortælling om fagets udvikling og udbredelse turde dog være velbekendt for META's læsere.

Middelalderarkæologien kan have dybe rødder ned i 17-1800-årene, men det er byarkæologien som etablerer faget akademisk. Forudsætningerne og behovet for en egen middelalderens arkæologi følger i kølvandet af efterkrigstidens byfornyelse. På kontinentet skyldtes byfornyelsen bombningerne under 2. Verdenskrig. I Norge blev branden på Bryggen i Bergen i 1955 startskuddet for en omfattende arkæologisk virksomhed med deltagere fra mangelande. Og i Sverige, der undgik bombningen, lykkedes politikere at ødelægge de gamle bykerner som led i moderniseringen. Også Danmark fik en byfornyelse, men i mindre skala. Udgravningerne med metertykke kulturlag og særlige genstande krævede egne specialister, altså middelalderarkæologer. Og middelalderarkæologien groede ved museer, universiteter og udgravningskontorer i middelalderbyer med en omfattende feltarkæologi – i Lund, Lödöse, Sigtuna, Skara, Visby, Åbo, Ribe, Viborg, Århus, Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg (Molaug 1977; Olsen 1977; Andersson 1993; Roesdahl 1997).

Sammenhængen mellem middelalderarkæologien og byarkæologien var synlig på flere felter: Udgravningerne i købstæderne var afgørende

i etableringen af middelalderarkæologien og var længe kvantitativt helt dominerende (jfr. figureerne i Clarke 1984, s 172 og Andersson 1987, s 94). Og byarkæologien dominerede i både forskningen og uddannelsen. "Projekt Medeltidsstaden" i Sverige og "Projekt Middelalderbyen" i Danmark bestemte fagets diskurs: Mængder af middelalderarkæologer var engageret i at grave i købstæderne samt i at skrive om byernes oprindelse, udvikling, topografi og omland. Da jeg således læste middelalderarkæologi på Moesgård i årene omkring 1980, var det store flertal af ansatte og studerende engageret i byerne – i projektet, i udgravningerne eller i et speciale med projektet som model. I købstæderne fandtes kildematerialet, de løse og måske senere faste jobs. Selv havde jeg da også planlagt at skrive om en norsk middelalderby med projektet som forbillede, men det kunne ikke gennemføres, da kildematerialet på det tidspunkt var låst (senere realiseret i Wienberg 1992). Og meget anderledes var ikke situationen, da jeg kom til Lund her i 1980'erne. Også her var byarkæologien og byprojektet dominerende som arbejdsfelt og som tema for studenteropgaver og afhandlinger.

Byarkæologiens dominans er nu brudt. Projekterne er formelt afsluttede. De norske udgravningskontorer er blevet nedlagt eller reduceret. Udgravningerne i købstæderne er om ikke ophørt, så i hver tilfælde blevet betydeligt færre her i 1990'erne. Moderniseringen af bykernen er mindsket – og skal der bygges, sker det gerne på

pæle. Nødudgravningerne er omsider flyttet til landet. Nu graves langs gasledninger, jernbaner og motorveje udenfor byerne samt under vandet. Og forskningen er fulgt med (jfr. Redin 1995).

Efter min mening har flugten fra middelalderen sin baggrund i flytningen fra købstaden til landet. Byarkæologiens nedgang har betydet en forskydning fra centrum til periferi, fra torvet og gaderne til markerne og skoven. Fokus ligger nu på storgårde, landsbyer, agre, svedjebrug, udmark og jernproduktion. Og her fjernt fra købstaden, og ofte også langt fra kirken, er begrebet middelalder simpelt hen mindre brugbart. I Kyrkheddinge i Skåne, i Ängersjö nær grænsen til Norge, i det stærke landskab i Dalarna, hos anonyme "Svensson" i Värmland og oppe i Norrbotten er den traditionelle middelalder langt borte. Vi befinder os måske indenfor middelalderens kronologiske ramme, men konfronteret med stolpehuller, sydstensrækker, rydningsrøser, slaggebunker, fangstgruber og gårdhøje reduceres relevansen af begrebet. Middelalderen mærkes indirekte gennem krav om kristning og skatter. Men begrebet middelalder bliver vanskeligt at anvende – måske overflødigt: Hvor C14-dateringerne kommer ind, går middelalderen ud.

Massemateriale og moral

Da Anders Andrén i "Den urbana scenen" lancerede begrebsparret ma-

nifest og latent, kunne han næppe forudse debatten, som skulle komme. I META's spalter og på andre steder opstod en diskussion om begreberne og det såkaldte "massemateriale" (Andrén 1985, s 10f; også 1986; META 1989: 1, 2, 4; 1992: 1-2, 4; 1993: 1, 2; 1994: 2; 1995: 2; 1996: 4; 1997: 3; 1998: 2, 3; Modig 1994).

Debatten har handlet om, hvorvidt begreberne er absolutte eller relative, om hvad Andrén mente, ifølge ham selv og ifølge andre, og videre om massematerialets muligheder og begrænsninger. Og i debatten er middelalderarkæologien, massematerialet og dokumentationen af kulturlag efterhånden blevet sammenvævet. Og debatten har været påfaldende engageret. Umiddelbart kan det skyldes, at feltarkæologer opfattede formuleringerne som en nedvurdering af det arkæologiske fundmateriale i forhold til andre kilder. Men det kan tillige skyldes et latent budskab mellem linjerne.

Den betændte debat i fodsporene af begreberne manifest og latent kan skyldes, at nogen ved universitetet vovede at diskutere kildeværdien af materiale fra de store nødudgravninger, og dermed indirekte satte spørgsmålstegn ved det meningsfulde i mange feltarkæologers arbejde og identitet. For kan ikke mængden af fund komme til nytte, hvilken mening er der da med arkæologiske udgravninger. Her leder debatten let til ubevægelige metodiske standpunkter, der lige som poetikken kan

udarte til et forsvar for egen praksis. Standpunkterne afspejler da blot forskellige arbejdsbetingelser og arkæologiske skalaer – universitetets små forskningsfelter og selvvalgte manifeste fund – nødudgravningernes store felter og mere eller mindre påtvungne latente fundmængder (jfr. Larsson 1992 og Larsson & Rudebeck 1993).

I debatten om massematerialet vil jeg fremhæve et andet begrebspar. Tilstrækkeligt længe har debatten handlet om det manifeste kontra det latente. I stedet vil jeg her pege på perspektiverne ovenfra og nedefra. Efter min mening kan engagementet i begreberne og massematerialet nemlig også skyldes, at debatten egentlig handler om, fra hvilken vinkel fortiden bør anskues: Ovenfra eller nedefra – fra himlen eller fra jorden.

Om massematerialet bør og kan udforskes er et spørgsmål forbundet med politik og moral, ja med motiverne for overhovedet at studere fortiden. Studiet af massematerialet er middelalderarkæologiens svar på socialhistorien. Massematerialet kan repræsentere "massen" af mennesker, der havnede udenfor teksterne.

Det er ikke tilfældigt, at den første afhandling, som bevidst og metodisk nydannende anvendte byarkæologiens massemateriale, nemlig Axel Christophersens "Håndverket i forandring", er skrevet i en historiematerialistisk diskurs med henvisninger til Louis Althusser, Karl Marx og Pierre

Vilar (Christophersen 1980). Og Sæbjørg W. Nordeide har i sin funktionsanalyse af masse materialet fra Folkebibliotekstomten i Trondheim motiveret analysen med, at det arkæologiske materiale indeholder information om "the silent majority" og derfor kan anvendes for at få indblik i et bredt socialt spektrum af samfundet (Nordeide 1990, s 132).

Det udfordrende kan være, at Anders Andrén, og nu også Stefan Larsson, med deres metodiske kritik, i praksis har underkendt muligheden for at skrive en massens historie med hjælp af materiale nedefra. Andrén har i linje med den kontekstuelle arkæologi kritiseret en kvantitativ og kontekstløs analyse af masse materialet (Andrén 1993, s 41). Larsson derimod har udviklet kritikken af feltmetodikken, så at gamle udgravningers iagttagelser reelt afskrives som meningsløse – i hver tilfælde meningsløse i forhold til Larssons egne spørgsmål: "Det vill säga att materialet var ej möjligt att avlocka någon mening, det var slutet i sig självt." (Larsson 1993: 3-4, s 43; også 1995, s 28, 35f) Samtidig med at Larsson henviser til et perspektiv nedefra (jfr. Larsson 1996, s 28), hindrer hans egen skarpsindige metodeudvikling omkring dokumentation og stratigrafi, at dette perspektiv kan realiseres: Problematisk eller prisværdigt? Den socialhistoriske syntese udsættes under alle omstændigheder til bedre tider.

At masse materialets kvantitet indbyder til kvantitative metoder kan

ikke overraske uanset en usikker kontekst og betydning. Og at yngre forskere kritisk afviser ældre forskeres spørgsmål, metoder og resultater er et nødvendigt led i fagets fornyelse, selv om det sociologisk set er forudsigeligt og præget af et evolutionært grundsyn.

Selv har jeg forsøgt at studere kirkearkitektur som et masse materiale, nemlig nedefra (fra sognets niveau) og kvantitativt (2692 kirker med tilhørende statistik) (Wienberg 1993). Min erfaring, og jeg tror også andres, er, at masse materialer kræver lang lang tid: Ting ta'r tid! Se blot på årene og årtierne mellem tidspunktet for udgravningen og publiceringen i kendte projekter som Århus Sønder vold, Viborg Sønder sø, Bryggen i Bergen, Folkebibliotekstomten i Trondheim, Handelstorget i Skien, Baglergatan i Tønsberg, Eketorp på Öland og Gamla Lödöse.

At masse materialer kræver lang tid, er der mange gode grunde til, som handler om planlægning, personale og penge. Men konsekvensen bliver unægtelig, at aktualiteten og den såkaldte "forskningsfront" ofte er udenfor synsvidde, når det omsider er muligt at publicere. Dertil er min egen erfaring fra kirkerne, at store materialer åbner døren for det komplicerede og det flertydige. Masse materialets statistiske "på den ene og på den anden side", har ikke samme slagkraft som utvetydige teser baseret på ét fåtal velbelyste eksempler.

Massematerialet er altså tidskrævende og vanskelig at anvende. Da kan kritikken få som konsekvens, lige som ved den historiske kildekritik, at masse-materialet bliver liggende. Og dermed er vi tilbage ved flugten fra middelalderen. For flugten fra middelalderen kan også være en bevidst eller ubevidst flugt fra købstædernes besværlige massemateriale – fra middelalderarkæologiens latente "affald". Flugten ud af købstæderne og bort fra masse-materialet til landet og skoven kan dog betyde en genopdagelse af middelalderens ikke-urbane menneskemasse, altså almuen, og dermed igen bidrage til et perspektiv nedefra.

Valg af vej

Afslutningen nærmer sig: Jeg indledte med at hævde et paradoks, nemlig at samtidig som middelalderen øger i popularitet, så mindsker middelalderens relevans for middelalderarkæologien. Middelalderarkæologer flygter fra middelalderen ad 4 veje: Ved at inddrage nærliggende perioder, at overgå til en lang middelalder, at omdefinere faget til en historisk arkæologi, eller at vende tilbage til en almen arkæologi. Det blev afvist, at flugten har at gøre med, at videnskaben mister interesse, hvor det populære vinder terræn. I stedet tolker jeg flugten i dens forskellige former som en tilpasning til arkæologiens nye situation, hvor tyngdepunktet i nøddudgravningerne og også forskningen er flyttet fra købstæderne til landet og skoven. Og flugten er forbundet med spørgs-

målet om masse-materialets muligheder og begrænsninger.

Hvor står jeg selv i alt dette? Så længe jeg har arbejdet som kirkearkæolog, har middelalderen i det store og hele fungeret udmærket som begrænsning. Jeg har blot efter behov udvidet grænserne geografisk fra Danmark til Norden og inddrager nu også Baltikum. Men jeg finder den historiske arkæologis færre grænser fristende. Spørgsmålet er imidlertid, hvad det i praksis ville betyde for faget. Omdefineres middelalderarkæologien til en historisk arkæologi må faget komme til at minde om etnografien eller den sociale antropologi, hvor teorier og metoder er i centrum, mens eksemplerne kan hentes fra hele jordkloden. De lokale, nationale og nordiske eksempler må dog fortsat være dominerende i en historisk arkæologi, da det foreløbigt er her, at arbejdsmarkedet findes.

Muligheden findes også for at skabe en ny struktur, der mere minder om den såkaldte virkelighed udenfor universiteterne, hvor kulturarvsforskningen kan blive et væsentligt element (jfr. Kristiansen 1996), men det har hidtil ikke fundet støtte, i hver tilfælde ikke i Lund. Så imens andre finder ud af, hvordan fagene skal organiseres, vil jeg selv så vidt muligt bedrive en arkæologi, der er lige så grænseløs, som ordet i dets oprindelige betydning af læren om det gamle.

Jes Wienberg er universitetslektor og docent i middelalderarkæologi ved Arkeologiska institutionen i Lund.

synspunkter på teksten og til Turi Thomsen for sprogranskning.

Hovedsynspunkterne i denne artikel er blevet præsenteret i middelalderseminaret ved Göteborgs universitet i november 1998. Tak til Karl G. Johansson for invitationen, til Bodil Petersson for

I øvrigt, til tidligere fyndord omkring middelalderarkæologiens identitet kan nu føjes en ny formuleret i seminaret af litteraturhistorikeren Lars Lönnroth: "En medeltidsarkeolog är en arkeolog, som även kan läsa."

Litteratur

- Andersson, H. 1981. Varför nyare tids arkeologi. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1981: 2.
- Andersson, H. 1987. Fornminneslag - exploatering - medeltidsarkeologi - forskning. Funderingar kring påtagliga samband. *Lundaforskare föreläser* 19.
- Andersson, H. 1993. Medieval archaeology in Scandinavia. *The Study of Medieval Archaeology. European Symposium for Teachers of Medieval Archaeology, Lund 11-15 June 1990.* (Red.) Hans Andersson & Jes Wienberg. *Lund Studies in Medieval Archaeology* 13.
- Andrén, A. 1985. *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8° nr 13.
- Andrén, A. 1986. I städernas undre värld. *Medeltiden och arkeologin. Festskrift till Erik Cinthio.* Lund Studies in Medieval Archaeology 1.
- Andrén, A. 1993. Kunskapspotentialen i stadsarkeologi. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1993: 2.
- Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion til de historiska arkeologierna.*
- Cederlund, C. O. 1998. Myten om vårt vikinga-ursprung. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1998: 4.
- Cantor, N. F. 1991. *Inventing the Middle Ages. The lives, works, and ideas of the great medievalists of the twentieth century.*
- Christophersen, A. 1980. *Håndverket i forandring. Studier i horn- og beinhåndverkets udvikling i Lund c.a 1000-1350.* Acta Archaeologica Lundensia, Series in 4° N° 13.
- Clark, K. 1928. *The Gothic Revival. An Essay in the History of Taste.*
- Clarke, H. 1984. *The Archaeology of Medieval England.*
- Duby, G. 1985. *William Marshal eller Den bästa riddaren i världen.*
- Eco, U. 1984. *Rosens navn.* (1. udg. 1980)
- Eco, U. 1988. *Middelalderens genkomst og andre essays.*
- Eriksdotter, G. 1996. *Dalby kungsgård - byggnadsarkeologisk undersökning och dokumentation över renoveringsarbetena 1994-95.* Arkeologiska rapporter från Lund 17.
- Ersgård, L. 1990. Arkeologi i senare tiders lämningar. *Arkeologi i Sverige 1987.* (Red.) Agneta Modig. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, Rapport RAÅ 1990: 1.
- Gardelin, G. & Goksör, S. & Johansson Hervén, C. & Larsson, S. 1997. *Askallén, Lundagård. Arkeologisk förundersökning 1996.* Arkeologiska rapporter från Lund 19.

- Grandien, B. 1974. *Drömmen om medeltiden. Carl Georg Brunius som byggmästare och idéförmedlare. Nordiska museets Handlingar 82.*
- Guillou, J. 1998. *Vägen till Jerusalem.*
- Gustafsson, L. 1995. Den förtrullade zonen. Leken som möjlighet och fara under medeltidsveckan i Visby. *Kulturella Perspektiv, Svensk etnologisk tidskrift årg. 4, 1995: 2.*
- Hansen, P. V. & Lazenby, D. & Simonsen, T. & Johannessen, K. 1997. *Middelaldercentret - et museumscenter.*
- Harrison, D. 1991. Bilden av medeltiden. *Tvärsnitt 1991: 3.*
- Helander, S. & Pernler, S.-E. & Piltz, A. & Stolt, B. 1993. *Mässa i medeltida socken.*
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (eds.) 1983. *The Invention of Tradition.*
- Jeppesen, J. & Schmidt, H. 1996. Rekonstruktion af stavkirken fra Hørning. *Kuml 1993-94. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab.*
- Jonsson, M. 1990. *Medeltidsveckan på Gotland.*
- Karlsson, L. m. fl. (red.) 1984. *Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson. The Museum of National Antiquities, Stockholm. Studies 4.*
- Kristiansen, K. 1996. Old Boundaries and New Frontiers. Reflections on the Identity of Archaeology. *Current Swedish Archaeology 4.*
- Käll, H. 1998. *Levande rollspel. En handbok.*
- Källström, S. 1996. Medeltiden som dröm och utopi. *Populär Historia 1996: 3.*
- Larsson, S. 1992. Arkeologi och vanmakt. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1992: 1-2.*
- Larsson, S. 1993. Lunda-arkeologin i ljuset av erfarenheterna från de senaste utgrävningarna. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1993: 3-4.*
- Larsson, S. 1995. Till frågan om metoden 2. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1995: 2.*
- Larsson, S. 1996. Att arbeta med stratigrafi i Lund - konsekvenser för vår syn på den medeltida staden. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1996: 4.*
- Larsson, S. & Rudebeck, E. 1993. Arkeologin och makten över meningen. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1993: 1.*
- Lassen, T. W. 1988. Til forelæsning i Middelalderens Archæologie - for 150 år siden. *Hikuin 14.*
- Le Goff, J. 1986. Den lange middelalder. *Slagmark 1986: 7.* (Også trykt i *Res Publica 11, 1988.*)
- Le Roy Ladurie, E. 1980. *Montaillou. En fransk by 1294-1324.* (1. udg. 1975).
- Lindborg R. 1986. Akademisk överförfining och överkultivering? *Res Publica 3185.*
- *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1979ff.*
- Modig, A. (red.) 1994. *Arkeologiska massfynd. Seminaret "Det arkeologiska massmaterialet" den 5 juni 1991.*
- Molaug, P. B. 1977. Middelalderarkeologien i Norge. *Hikuin 3.*
- Nordberg, M. 1984. *Den dynamiska medeltiden.*
- Nordberg, M. 1993. "Renässansmänniskan". *1400-talets Italien - myter och verklighet.*
- Nordeide, S. W. 1990. Activity in an Urban Community. Functional aspects of artefact material in Trondheim from c. A.D. 1000 to A.D. 1600. *Acta Archaeologica 60.*
- Olsen, B. 1992. Historisk arkeologi: fagpolitisk nødvendighet eller disiplinært blindspor? *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift 1992: 4.*
- Olsen, O. 1977. Perspektiver for dansk middelalder-arkæologi. *Hikuin 3.*
- Petersson, B. (i tryk). Re-Creating the Past. On the Quality of Archaeological Reconstruction on Gotland. *Current Swedish Archaeology 7.*
- Pinborg, J. 1981. *Den mørke middelalder - revisionen af en klichéforestilling. Grundvidenskaben i dag 28.*

- Redin, L. 1995. Some Remarks on Historical Archaeology in Sweden between 1986 and 1990. Based on "Nordic Archaeological Abstracts". *Current Swedish Archaeology* 3.
- Roesdahl, E. 1997. Dansk middelalder-arkæologi - nu og fremover. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1997: 2.
- Welinder, S. 1989. Arkeologi om människor med bokstäver men utan tvål. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1989: 2.
- Wienberg, J. 1988. Metaforisk arkæologi og tingenes sprog. *META, Medeltidsarkeologisk tidskrift* 1988: 1-2.
- Wienberg, J. 1990. Kirken, kulturlandskabet og den lange middelalder. *Hikuin* 17.
- Wienberg, J. 1992. *Grund og gård i Tønsberg*. Arkeologiske rapporter fra Tønsberg 9.
- Wienberg, J. 1993. *Den gotiske labyrint. Middelalderen og kirkerne i Danmark*. Lund Studies in Medieval Archaeology 11.